

Mensenrechtenadvocaat Luc Walleyen houdt een pleidooi tegen het

Als je wilt dat iemand een mens doodt, moet je er eerst een kakkerlak van maken

Momenteel verdedigt hij de belangen van Congolese kindsoldaten in de zaak tegen krijgsheer Thomas Lubanga, die loopt voor het Internationaal Strafhof in Den Haag. In eigen land is Luc Walleyen bekend van een aantal geruchtmakende processen: hij was één van de advocaten die het Vlaams Blok tot een naamsverandering dwong, pleitte in de zaak van de verstikte Nigeriaanse asielzoekster Sémira Adamu en verdedigde slachtoffers van Rwandese massamoordenaars die in België waren opgepakt. Toen hij met twee andere advocaten de toenmalige Israëlische premier Ariel Sharon voor een Belgische rechter daagde wegens oorlogsmisdaden, gaf dat aanleiding tot een zware diplomatieke rel tussen België en Israël. Deze dagen is Walleyen een tevreden man. Hij is net uitgeroepen tot laureaat van de VRG-Alumniprijs van de Leuvense rechtsfaculteit. De Brusselse advocaat zal het niet met al te veel verbaal geraas laten merken – dat is zijn stijl niet – maar hij is vooral blij omdat hij geprezen wordt voor zijn rol in het werk van Advocaten zonder Grenzen, een ngo die hij mee oprichtte en die zich wereldwijd inzet voor de effectieve verdediging van slachtoffers en verdachten van mensenrechtenschendingen. Mede onder zijn impuls groeide ASF de jongste 15 jaar uit tot een ngo met 200 medewerkers.

Wanneer we hem bij aanvang van het interview vragen om terug te blikken op twintig jaar mensenrechtenadvocatuur, kijkt hij me met een minzaam lachje aan. “Twintig jaar? U bedoelt 37 jaar. Tja, ik schrik er soms zelf van, maar ik ben al bijna veertig jaar bezig.” Maar kon er in 1970 al gesproken worden van effectieve mensenrechten en humanitair recht? Walleyen: “Nauwelijks. In die periode was de invloed van het Hof van Straatsburg nog zeer beperkt en het internationaal humanitair recht kwam helemaal niet aan bod. Na de Tweede Wereldoorlog waren er de processen van Neurenberg geweest waarbij de kopstukken van het naziregime werden gestraft. Maar daarna viel alles stil. Goed, in 1962 was er het belangrijke proces in Jeruzalem tegen nazitopfunctionaris Adolf Eichmann, maar dat was een uitloper van Neurenberg. Tijdens de Koude Oorlog bestond een stille consensus tussen staten om elkaars misdaden door de vingers te zien. Zo konden tijdens de Vietnamoorlog allerlei oorlogsmisdaden gepleegd worden zonder dat een rechter ze ooit kon bestraffen. Gedurende meer dan veertig jaar was het humanitair recht iets wat ter sprake kwam op internationale conferenties in Genève. Af en toe werd er wel eens een nieuw akkoord ondertekend, maar als er ergens in de wereld mensenrechten op grote schaal werden geschonden, keek men collectief de andere kant op. Ook bij de publieke opinie was de bestraffing van oorlogsmisdaden lang geen issue. Telkens er in Afrika of Latijns-Amerika weer eens een gruwelijk conflict losbrak, gaven politici en diplomaten er de voorkeur aan om een vredesproces op gang te brengen dat afgesloten werd met een algemene amnestie voor al diegenen die mensenrechten hadden geschonden. Op die manier, zo ging de overtuiging, kon de zwarte pagina het snelst omgedraaid worden, waarna het land aan zijn wederopbouw kon beginnen.”

Nogal wat tegenstanders van het internationaal humanitair recht blijven geloven dat dit de beste manier is om een land uit een conflict te trekken. Vredesdialoog, wederopbouw, een nieuwe start. Waarom hebben zij ongelijk?
Luc Walleyen: “Omdat misdaden die onder tafel worden geveegd verder blijven leven en meestal een generatie later terug naar boven komen. In landen als Rwanda en Burundi was dat heel duidelijk. Daar vonden in de jaren zestig en zeventig sporadische massaslachtingen plaats die onge-

Hij heeft het over charmante oorlogsmisdadigers, beschadigde kindsoldaten en een jonge Rwandese cliënt die minstens 300 mensen in stukken heeft gehakt. Maar vooral heeft de gelauwerde Brusselse mensenrechtenadvocaat Luc Walleyen (60) het over racisme, volgens hem de meest destructieve kanker ter wereld, die ook ons eigen land blijft opvreten. ‘Ook in België zouden we in het communautaire debat best wat meer weerstand mogen bieden aan de heersende stroming van ‘eigen gemeenschap eerst’. Ik heb de indruk dat nogal wat politici de gemeenschappen van dit land tegen elkaar aan het opzetten zijn en dat wekt bij mij allergische reacties op.’

DOOR KOEN VIDAL / FOTO TIM DIRVEN

straft bleven. Na zo'n geweldsuitbarsting bleef het in die landen enkele jaren rustig. Maar de problemen raakten nooit opgelost. Diegenen die de misdaden hadden gepleegd, voelden zich na enkele jaren sterk genoeg om te proberen 'het werk af te maken'. In het andere geval waren het de slachtoffers die op wraak belust waren en na de jaren van zogenaamde stabiliteit zelf misdadigers werden: gefrustreerd omdat hun vijanden nooit verantwoording hadden moeten afleggen voor een rechter. Vandaar dat die landen terecht kwamen in een spiraal van geweld waar maar geen einde aan leek te komen.”

Begin jaren negentig kwam er een wedergeboorte van het internationaal

Gedurende meer dan 40 jaar was oorlog voor de publieke opinie een ver-van-mijn-bedshow geweest. Tot er plotseling een oorlog uitbrak in ex-Joegoslavië, een land waar velen van ons ooit nog op vakantie waren geweest

humanitair recht. Op verschillende plaatsen werden tribunalen voor oorlogsmisdaden en misdaden tegen de mensheid opgericht: het Joegoslavië-Tribunaal in Den Haag, het Rwanda-tribunaal in het Tanzaniaanse Arusha, speciale rechtbanken in Sierra Leone. Vanwaar die stroomversnelling?

“Veel heeft natuurlijk te maken met de val van de Berlijnse muur en het einde van de Koude Oorlog. Maar de grote doorbraak kwam er door de oorlog in voormalig Joegoslavië. Die heeft het Westerse geweten wakker geschud. Gedurende meer dan veertig jaar was oorlog voor de Westerse publieke opinie een ver-van-mijn-bedshow geweest. Oeganda. El Salvador. Guatemala. Angola. Tot er plotseling een oorlog uitbrak in Europa en nota bene in een land waar velen van ons ooit nog op vakantie waren geweest. Wij, Europeanen, waren verbijsterd door die oorlog en zagen met afgrijzen dat er in Sarajevo en Srebrenica gruwelijke misdaden werden gepleegd die enorm veel leken op de brutaliteiten van de Tweede Wereldoorlog. Jarenlang leefde de Westerse publieke opinie in de overtuiging dat we de barbarij van de oorlog in 1945 hadden afgeschied, en plotseling werden we er opnieuw mee geconfronteerd. Er ontstond een heel sterk gevoel van: 'Dit kan niet. Deze misdaden kunnen niet onbestraft blijven.' Een tweede heel belangrijke gebeurtenis was het einde van het Apartheidsregime in Zuid-Afrika. De nieuwe leiders van dat land riepen hun bevolking op om te verzoenen door de waarheid naar boven te halen. Slachtoffers

en misdadigers kwamen getuigen voor de Waarheidscommissie. Ook dat was een cruciaal proces, dat duidelijk maakte dat de daders van oorlogsmisdaden en mensenrechtenschendingen voortaan op z'n minst verantwoording moesten afleggen.”

Als advocaat hebt u die beweging mee vormgegeven. In 1996 pleitte u in Rwanda als eerste buitenlander op de processen tegen de genocideverdachten. Twee jaar voordien waren in dat land zeker 800.000 mensen om het leven gebracht. Het gerechtelijk apparaat lag plat. Was het mogelijk om in zulke omstandigheden recht te spreken over complexe strafzaken?

“Voor dat eerste genocideproces waren we

probleem. Uiteindelijk kwamen we overeen dat we de dossiers onder begeleiding mee naar ons kantoor mochten nemen om ze daar te kopiëren. Daar zaten we dan in onze auto: het dossier op de schoot en op de achterbank de griffier en een militair met een kalasjnikov. Nadat we een kopie hadden genomen, brachten we griffier en soldaat weer terug naar de rechtbank. Het had toch wel iets heel apart. Ook heel bijzonder was dat de publieke opinie in Rwanda dit soort processen niet gewend was. We vroegen ons af hoe de mensen zouden reageren op het feit dat wij massamoordenaars verdedigden. Dat creëerde een heel onzekere sfeer. Het moment dat ik voor het eerst een rechtszaal vol familieleden van slachtoffers betrad, was daardoor heel bijzonder.”

Hoe reageerden die slachtoffers? Waren zij verontwaardigd over het feit dat u de moordenaars van hun naaste familieleden verdedigde?

“Het publiek reageerde heel beschaafd op onze aanwezigheid. Het is niet zo dat we op scheldpartijen of rotte eieren werden onthaald. Wel waren er mensen die ons vroegen waarom we die misdadigers verdedigden. We legden hen telkens uit dat elke verdachte recht heeft op verdediging en dat ons werk de geloofwaardigheid van de processen ten goede ging komen. Rekening houdend met het feit dat de genocide nog zeer vers in het geheugen lag, vond ik dat het publiek op een bewonderenswaardige manier reageerde.”

De sporen van geweld waren in het Rwanda van 1996 nog erg zichtbaar. Gebouwen lagen in puin en bijna dagelijks werden massagraven ontdekt. Hoe voelde u zich daarbij?

“De genocide was nog geen twee jaar voorbij en je voelde dat aan alles. Hoewel ik toen optrad als advocaat voor de verdachten, vond ik dat ik het aan mezelf verplicht was om één van de herdenkingsites van de genocide te bezoeken. In Rwanda heeft men in een aantal scholen en kerken de lijken gewoon laten liggen. Soms zijn het er vele honderden. De stoffelijke resten waren toen weliswaar al bestrooid met ongebluste kalk, maar ze waren min of meer in staat van ontbinding en de geur van de dood hing er nog. Die ervaring maakte een onuitwisbare indruk op mij.”

Is het na zo'n ervaring nog wel mogelijk om als advocaat op een normale manier om te gaan met iemand die deelnam aan de slachtpartijen?

“Dat is inderdaad geen eenvoudige opdracht. Maar om tal van redenen is het belangrijk dat genocideverdachten verdedigd worden. In sommige gevallen nam ik het op voor mensen van wie ik overtuigd was dat ze onschuldig waren. Sommigen van hen zijn ook vrijgesproken. Maar er

waren ook verdachten die wél schuldig waren. Zo verdedigde ik een jonge man van achttien, op het moment van feiten was hij zestien. 'Hoeveel mensen heb je vermoord?', vroeg ik hem. 'Dat is moeilijk te zeggen', zei hij me, 'maar ik denk toch dat het er meer dan driehonderd waren.' Tja, dat is bijna onbevattelijk. Ik zat daar in een zijkamer van een gevangenis te praten met iemand die met zijn machete meer dan driehonderd mensen in stukken had gehakt. En toch moet je als advocaat zo'n dossier objectief blijven analyseren.

“In de jaren die volgden op mijn eerste Rwanda-ervaring kreeg ik nog veel meer van die gruwelverhalen te horen. In de Belgische assisenprocessen tegen een aantal Rwandese genocideverdachten, verdedigde ik de slachtoffers. Eén van hen, een jonge vrouw, vertelde me hoe ze gedurende veertien dagen met andere vrouwen in een lokaal was opgesloten en hoe militeleden zich van de meisjes 'kwamen bedienen'. Die Interhamwe hadden de hele dag vermoord en 's avonds verkrachten ze de jonge meisjes. Dat zijn natuurlijk verhalen die aan je blijven kleven. Maar aan de andere kant is het enorm belangrijk dat er recht geschiedt. Dat er processen plaatsvinden die beschouwd worden als rechtvaardige processen; niet alleen door de slachtoffers maar ook door de gemeenschap waartoe de dader behoort. Want ook die groep heeft zijn verhaal. Zo was ik in Rwanda erg geschokt door de leefomstandigheden in de gevangenis. Na de genocide zaten er meer dan honderdduizend mensen vast. In gebouwen waar maximaal tweeduizend mensen konden verblijven, zaten maar liefst achtduizend verdachten. Bij mijn eerste bezoek aan zo'n overvolle gevangenis had ik het gevoel een andere wereld binnen te stappen. De hygiëne was er verschrikkelijk, gedetineerden konden amper slapen. Ook dat aspect mag je als advocaat nooit vergeten: de meesten van die verdachten waren dan misschien wel massamoordenaars, het waren nog altijd mensen. Dat merk je ook meteen wanneer je met zo iemand begint te praten. Die jongen die mij vertelde dat hij driehonderd mensen had vermoord, was op het moment van de feiten zestien. Hij vertelde me dat hij het erg moeilijk had om met zijn misdaden te leven. Hij zag er behoorlijk beschadigd uit. Heel die maatschappij is natuurlijk beschadigd. Maar ook zo iemand moet op één of andere manier verder met zijn leven.”

Toonde die jonge man berouw of was hij vooral kwaad omdat hij voor lange tijd in een onmenselijke gevangenis terecht was gekomen?

“Ik kan niet zeggen dat hij berouw toonde in de klassieke zin van het woord. Telkens wanneer hij me over de moordpartijen vertelde, leek het wel alsof hij het had over iets dat buiten hem om was gebeurd. Iets waarin hij was meegesleurd. En misschien was dat in zijn geval ook wel een beetje zo. Het was een eenvoudige jongen van het platteland, geen intellectueel die goed op de hoogte was van de politieke toestand in zijn land. En toen kwam de genocide en begonnen de moorden. Zijn leiders vertelden hem dat de Tutsi's dood moesten en dat iedereen daaraan moest meehelpten. Mijn indruk is dat veel mensen zich niet de vraag hebben gesteld of ze persoonlijk afstand konden nemen van het geweld. Ja, intellectuelen: die kunnen bewust deelnemen of weigeren deel te nemen. Maar die gewone boeren zijn meegestapt in het geweld omdat hun chef hen dat heeft opgedragen. Zonder dat daarover veel vragen werden gesteld. Er waren Hutu's die met hun eigen ogen hebben gezien hoe hun Tutsivrouw werd vermoord. Daarna moesten zij bewijzen dat ze aan 'de goede' kant stonden door zelf Tutsi's te vermoorden. In het begin werden de meesten van hen onder druk gezet om te moorden. Maar nadat ze hun eerste moord hadden begaan,